

doi <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2002>

id **Öğr. Gör. Tuğçe ÇETİNKAYA KENCER**

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Avanos Meslek Yüksek Okulu, Mimari Restorasyon Bölümü,
Nevşehir / TÜRKİYE

id **Öğr. Gör. Döndü Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ**

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı,
Adana / TÜRKİYE

Citation: Çetinkaya Kencer, T. & Çetinkaya Sönmez, D. M. (2020). Tarihsel süreklilik bağlamında kent kimliğinde ibadet yapıları: Kayseri Cumhuriyet Meydanı örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(58), 2376-2387.

TARİHSEL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA KENT KİMLİĞİNDE İBADET YAPILARI: KAYSERİ CUMHURİYET MEYDANI ÖRNEĞİ

ÖZET

Kentler, toplumların yaşam biçimlerinin, kültürel değerlerinin mekâna yansımaları ile oluşmuş tarihsel sürekliliği olan ve çeşitli katmanları barındıran ortak yaşam alanlarıdır. Ortak yaşam alanlarını tanımlayan; yapılar, yollar, peyzaj bileşenleri, kentsel donatılar, heykeller gibi öğelerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler bütünü kent kimliğini tanımlamaktadır. Kent kimliğini tanımlayan bütün bu öğeler arasında ibadet yapıları sahip oldukları anlamsal değer ve toplumla kurdukları manevi bağ ile özel bir noktada bulunmaktadır. Bireylerle inanç yönünden kurdukları bağ ve sahip oldukları biçimsel karakteristik özellikleri ile kentsel alanda tanımladıkları ilişkiler sayesinde özel bir algı ve anımsama biçimine sahiptirler.

Bu yaklaşımla çok katmanlı ve kültürel sürekliliğe sahip bir kent olan Kayseri’de katmanlaşmaya ve kimlik oluşumuna tanıklık etmiş olan kent merkezinde yer alan ibadet yapılarının kent kimliğindeki yeri araştırılmaya çalışılacaktır. Çalışma alanı olarak seçilen Kayseri kent merkezinde yer alan Huand Cami, Kurşunlu Cami ve Bürüngüz Cami’nin kent kimliğindeki konumları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent kimliği, ibadet yapıları, Kayseri, Huand Cami, Kurşunlu Cami, Bürüngüz Cami

URBAN IDENTITY IN THE CONTEXT OF HISTORICAL CONTINUITY RELIGIOUS STRUCTURES: EXAMPLE OF KAYSERİ CUMHURİYET SQUARE

ABSTRACT

Cities are public living spaces that have historical continuity and contain various layers formed by the reflection of societies' lifestyles and cultural values on the place. The whole of the relationships that elements such as structures, roads, landscape components, urban accessories, sculptures define the identity of the city. Among all these elements that define the identity of the city, religious buildings are at a special point with their semantic value and their spiritual connection with society. They have a special form of perception and reminiscence thanks to the relationships they establish with individuals in terms of faith and the formal characteristics they have and the relationships they define in the urban area.

With this approach, the place of the religious buildings in the city center that witnessed stratification and identity formation in Kayseri, a city with multi-layered and cultural continuity, will be investigated. The location of the Huand mosque, Kurşunlu Mosque and Bürüngüz mosque in Kayseri city center selected as the study area will be determined.

Keywords: Urban identity, religious structures, Kayseri, Huand Mosque, Kurşunlu Mosque, Bürüngüz Mosque

1. GİRİŞ

Kent kimliği toplumların yaşayış biçimlerinin, kültürel değerlerinin ve inanç sistemlerinin mekâna yansımaları ile oluşmuş ilişkiler bütünüdür. Kentsel alanlarda, tek yapıdan yapılar bütününe, peyzaj elemanlarına, kentsel donatılara kadar kenti oluşturan bütün öğelerin birbirleri ile ilişkileri kent kimliği şeklinde tanımlanmaktadır (Bostancı & Ocakçı, 2009).

Kentte bir bütün halinde birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde olan farklı kullanımlara sahip yapılar arasında bazıları sahip oldukları anlamsal değerlerle özel bir yerde konumlanmaktadır. Biçimsel özellikleri ile diğer yapı tiplerinden ayrılan ibadet yapıları bu yapılardan biridir. İbadet yapıları buldukları kentlerde, kentin geçirdiği tarihsel süreçle birlikte toplumların manevi değerleri üzerinden, bu yapılara yükledikleri sembolik anlamlar ile kentsel mekânın ve kent kimliğinin önemli bileşenleridir.

Kent mekânında, ibadet yapıları hem hacimsel büyüklükleri hem de biçimsel özellikleri sayesinde kolaylıkla algılanabilmektedirler. İbadet yapıları, kentlilerin ibadet etme eyleminin yanı sıra; kolayca erişebilecekleri, ortak zaman geçirebilecekleri, toplumsal yardımlaşma işlerini gerçekleştirebilecekleri mekânlardır. Tüm bu değerlerle birlik olma düşüncesinin, toplum olma yaklaşımının yansıması olarak toplumun kimlik öğelerinin fiziksel mekâna yansımasının anıtsal biçimini temsil eden ortak bir değer oluşturmaktadır.

Bugün hızlı ve plansız kentleşme ile kentlerin kimlikleri hızlı bir değişime uğramaktadır. Ancak kentlerin çok katmanlı kimlik öğeleri ve toplum ile kurdukları ilişki kentsel ve toplumsal açıdan önemli bir noktadır. Bu yaklaşım ile Kayseri kent merkezi, 6000 yıllık süreçte Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerine tanıklık etmiş bu dönemlerden katkılar alarak gelişmiş ve bugünkü çok katmanlı kimliğini oluşturmuştur (URL1; Yılmaz Bakır, 2012). Kayseri, kentsel açıdan 1930'lu yıllara kadar organik olarak, ihtiyaçlar doğrultusunda kendiliğinden gelişen ve organize olan bir yerleşim yeridir. Kentte ilk düzenlemeler ve imar planı 1945 yılında yapılmıştır. Yapılan ilk kentsel planlamadan sonra 1975-1986 ve son olarak da 2006 yılında kent planları yapılmış ve kent bu bağlamda gelişmeye devam etmiştir (Çabuk, 2012). Çalışmanın konusu olan kent merkezi, kentin tarihine tanıklık etmiş mekânsal özelliklere sahip önemli kimlik öğelerini barındırmaktadır. Kent merkezi olarak tanımlanan Cumhuriyet Meydanı ve çevresindeki yapılanma yönetim, ticaret, konut gibi birçok işlevi bir arada barındırarak kent yaşamının merkezini oluşturmaktadır. Bu çok işlevli ve katmanlı yapılanma nedeni ile kent kimliğinin odak noktasında yer almaktadır. Cumhuriyet Meydanı, M.S. 3. yüzyıl' a tarihlenen iç kale, kapalı çarşı, Sahabiye Medresesi (1267), saat kulesi (1906) ve Atatürk Heykeli gibi önemli anıtsal yapıların ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait sivil mimarlık örneklerinin bulunduğu bir alandır. Bu yapıların yanı sıra Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait üç adet ibadet yapısı olan Hunat Cami (1237), Kurşunlu Cami (1573) ve Bürüngüz Cami (1977)¹ bu alanda bulunmaktadır. Bu çalışmada ibadet yapılarının kent kimliği üzerindeki etkileri üç farklı döneme ait bu üç yapı üzerinden değerlendirilecektir.

2. KENT KİMLİĞİ

Kimlik; *“Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü”* (URL2) olarak tanımlanmaktadır. Kimlik, bir var olma unsuru olarak bireylerin topluma aidiyetlerini sağlamada önemli bir araçtır. Toplum kavramı, sürekliliği ifade eden bir değer olarak, geçmişten gelmiş, gelecekte var olması istenilen değerler bütünüdür. Bu değerlerin ortak yaşam alanlarına yansıması ile oluşan mekanlar ile bu mekanlarda algılanan değerler bütünü kent kimliğini tanımlamaktadır (Ünlü Selvi, 2017). Kent kimliği ve kimliğin somut ifadesi olan mekân arasında sürekli karşılıklı olarak birbirini besleyen bir denge bulunmaktadır (Eminağaoğlu & Yaman, 2016).

Chevalier (1969); *“toplumsal kimliğin ortak bir toplumsal mekân üzerine temelleneceğini”* ifade etmiştir (akt: Özaloğlu, 2016). Toplumsal kimliğin üzerine temelleneceği mekân, ortak yaşam alanı olan kentler ve bu kentlerde yer alan tanımlayıcı yapı tipleridir (Taşçı, 2014). Bu alandaki yapıların bireylerde ve toplumların kentlerde oluşturduğu imge ve imaj değeri ise kent kimliğini ifade etmektedir.

Kent kimliği, Can (2003) tarafından; *“uzun zaman süreci içinde biçimlenen, kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi niteliklerinin karşımı”* olarak tanımlanmaktadır (akt: Taşçı, 2014).

Kentler, geçmişten bugüne gelmiş ve geleceğe iletilecek tarihsel sürekliliğe sahip, çeşitli dönemlerden izler içeren ve bu dönemlerden kültürel, sosyal, kentsel katkılar olarak gelişmiş ortak yaşam alanlarıdır (Alpak, Düzenli, & Tarakcı Eren, 2018). Kent kimliği bu ortak yaşam alanlarının mekânsal yansıması ile oluşmuş özgün değerler bütünüdür. Tüm bu değerlerin üst üste katmanlaşması ve bir araya gelişi ile özgün kent dokusu ve kimliği oluşmaktadır. İhtiyaçlar doğrultusunda sürekli bir eklemleme halinde olan kentler bu yolla farklı dönemlerin kimlik öğelerini bir arada bulunduran çok katmanlı sistemlerdir. Kentin katmanları üst üste, bir arada ve birbirlerini yönlendirici birer öğedir.

Kentler sahip oldukları ayırt edici niteliklerle birlikte tanımlanmaktadırlar. Bu tanımlama kentte derin izler bırakan ve şekillendiren dönemselsel bir ifade, orada bulunmuş bir medeniyet, hâkim olmuş dini inanç

¹ İnşa tarihleri kitabelerinden okunan bilgiye göre belirtilmiştir.

veya bulunduğu coğrafya ile ilgili olabilmektedir. Bu nitelikleri kente eklemleyen birçok değişken söz konudur. Bu değişkenler kentin özgün nitelikleri olarak kimliğinin bir parçası, tanımlayıcıları olmaktadır (Ünlü Selvi, 2017). Kimliğin ana bileşenlerinden biri olan mekân, toplumun ortak yaşam alanı olan kentsel bağlamda söz konusu olduğunda yaşam alanının sosyal ve kültürel değerlerini, estetik kaygılarını, teknik bilgilerini, ekonomik güçlerini ifade eden önemli bir öğedir. Kent mekânında inşa edildikleri dönemin kimliğini ifade eden yapılar, aynı zamanda yan yana gelen farklı dönem yapıları ile kent kimliğinin katmanlarını da göstermektedirler (Madran, 2001).

Kent kimliği, kentin kuruluşundan itibaren, coğrafi özellikler, sosyo-kültürel yapı, mimari gibi niteliklerin çeşitli kırılma noktaları ve mekân ile birlikte, uyumlu bir bütün haline gelerek tanımlanması ile oluşan özelliklerin bütünüdür (Taşçı, 2014). Çok katmanlı bir kavram olan kent kimliğini oluşturan öğeler birlikte anlamlı bir bütün halindedir. Çok katmanlılık hali tarihsel bir birikim sonucu oluşan kentlerin geçirdikleri dönemlerden aldıkları katkıları bir arada barındırmalarını ifade etmektedir (Aylin Karakaya, Ertin, & Özyavuz, 2016). Bu katmanlar zaman, işlev, malzeme, yapım sistemi gibi çeşitli değerlerden oluşmaktadır. İşlevsel olarak; ticaret, konut, yönetim, ibadet, eğitim yapıları gibi çok çeşitli kullanımlar ile yer alırken, kütle cephe özellikleri ile gökdelenler, cam, taş, ahşap yapılar gibi çeşitli nitelikleri ile kent kimliğinin bir parçası olabilmektedir. Zaman bağlamında, farklı dönemlere ait yapılar Bizans, Selçuklu, Osmanlı Dönemi gibi dönem ve üslup özellikleri ile kent kimliğinin parçası haline gelmektedirler. Bazı durumlarda bu özelliklerin birkaçının bir arada bulunduğu kentlerde bu yapı tipleri kent kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu şekilde tanımlanan kent kimliği içerisinde farklı yapı tiplerinden biri olan ibadet yapıları kentsel ve toplumsal değerler açısından diğer yapı tiplerinden özel bir noktada yer almaktadır. Bu anlamda ibadet yapıları toplumun inanç biçiminin yansıması olarak ortaya çıkmış, ortak mekân bağlamında birlik olma duygusunu güçlendirici ve bireyin en hassas noktası olarak din üzerinden toplumla bağ kurması nedeniyle toplum ve kent kimliğinde özel bir noktada yer almaktadır. Tarihi yapı statüsünde yer alan ibadet yapıları ise bu niteliklere ek olarak kent ve toplumda özel bir yer edinmektedirler.

Sonuç olarak; Kent kimliği kenti tanımlamayı sağlayan, yere ait olan özgün özelliklerin bütünü olarak tanımlanabilir. Kentte yaşayanların kültürel değerleri, sürekli değişen, dönüşen döngü halinde olan, geçmişten gelen günümüzden katkılar alarak geleceğe giden ve bu süreçte sürekliliğe sahip kentin kendisine ait niteliklerinin bütünü kent kimliğini oluşturmaktadır (Alver, 2012). Kent kimliğini tanımlayan yapılar arasında bazıları toplumun sahip olduğu ortak değerlerle bir bütün olarak özel anlamlar içermekte ve diğer yapılardan farklı bir konumda yer almaktadır. İbadet yapıları bu yapı tiplerinden biri olarak toplumun kültürel ve sosyal değerlerine ek inanç sistemiyle bir bütün halinde kimlikte özel anlam içeren yapılardır. Bu nedenle bu çalışmada kent kimliğindeki ibadet yapılarının yerini incelemiştir.

2.1. Kent Kimliğinde İbadet Yapıları

Kent, toplumun ortak yaşam alanı, sosyal ve kültürel değerleriyle bir bütün olarak ortaya çıkmış, tarihsel süreçler geçirmiş, katkılar alarak gelişmiş, değişmiş ve dönüşmüş mekân kurgusudur. Kent kimliği ise bu mekân kurgusunu oluşturan yapıların tanımlayıcı nitelikleri ve sosyal, kültürel, tarihsel, işlevsel katmanları ile gelişen değerler bütünüdür. İbadet yapıları, bu katmanlaşma da kentin bütün katmanlarını içeren önemli bir kimlik ve hafıza mekanıdır. Bununla birlikte ibadet yapıları toplumla diğer kullanımlardan farklı bir noktadan inanış biçimleri üzerinden hassas bir bağ kurmuş yapılardır. Toplum olma duygularını geliştiren bir imge olarak, ortak yaşam alanı olan kentle ilişkileri düşünüldüğünde kent kimliği ve hafızasıyla doğrudan bağlantılı oldukları görülmektedir (Madran, 2001).

Hungtinton (2008), ilk kentleşmelerde, toplumsal değerlerin din üzerinden kurgulandığını ve “*medeniyetler tarihinin aynı zamanda dinler tarihi*” olduğunu ifade etmiştir (akt: Taşçı, 2014). Bununla birlikte gelişen ve değişen şartlar ile modernleşme kavramları din ve ekonominin kentleşmede birlikte rol almasını gerektirmiştir. Bu durumda ibadet yapıları kutsal olan dinin yeryüzündeki yansıması olarak kentlerde özel bir konuma ve anlamsal değere sahiptir (Taşçı, 2014).

İbadet yapıları, toplumların ortak inanışları doğrultusunda, yaşam biçimleri, sosyal, kültürel değerlerinin yansıması ile ibadet ritüellerinin gereksinimleri sonucu ortaya çıkmış toplumu bir araya getiren birlikte hareket etme duygusunu güçlendiren bu yolla toplum olma algısını destekleyen kimlik elemanlarıdır

(Özmenli, 2014). Ayrıca, toplumlarda ibadet etme eyleminin yanında bir toplumsal yardımlaşma aracı, bir araya gelinen ve ortak eylemler yapılarak birlik olma duygusunu pekiştiren, bireyler için ise aidiyet duygusunu sağlayan kamusal yapılardır (Kıray Tanaç, 2005). O dine inanlar için inancın yansıması olan ibadet ritüellerinin yerine getirildiği mekân olmaları ve inanç biçiminin insani bir hassasiyet olması nedeniyle bu yapılar özel bir noktadadırlar (Özmenli, 2014). Bununla birlikte içerdikleri özel anlamların yansıması olarak oluşan ibadet mekânları çok sayıda kişinin aynı anda ibadet edebilmesini sağlayacak büyük hacimli, inananların ibadetlerini yönlendirecek mekânsal özellikler ile donatılara ve yönelimlere sahip mekanlar olması nedeniyle dikkat çeken kentsel öneme sahiptir (Taşcıoğlu, 2013).

Kentsel bağlamda ibadet yapıları büyük hacimleri, mimari özellikleri ve yerleşim alanı içindeki konumları ile yer yön tarifi ve kentsel aktiviteler için landmark oluşturan yapılardır. Ortak bir değer olarak hem kentte yaşayanlar hem de ziyaretçiler için referans noktası oluşturan yapılardır. Kentin simgesi haline gelmiş olanlar, tanımlayıcı elemanlar olarak birer kentsel referans noktasıdır (Kıray Tanaç, 2005).

Kentlerin tarihsel süreçte farklı katmanlarının ifadesi olarak ibadet yapıları dönemsel tanık ve sembol olarak kentte konumlanmaktadır. Dönemsel ifadeler ve üslup özellikleri taşıyan ibadet yapıları çeşitli dönemlerde farklı uygarlıklar tarafından inşa edilmiş kentsel kimliğe katkı sağlayan birer sembolik öğedir. Kent içindeki konumlanışları, biçimsel özellikleri ve büyük hacimli yapılar olmaları ile kentsel dokuda kolaylıkla algılanmakta ve anımsanmaktadır. Bu yolla kent kimliğinin tanımlayıcı öğesi haline gelmektedirler (Demirkan, 2018).

Sonuç olarak, ibadet yapıları, toplumda ve kentte sahip oldukları sembolik değer ile özel bir noktada konumlanmaktadır. Bu yapılar; kütle, hacim, yönelim, cephe ve yapım sistemi gibi özelliklerinin yanı sıra arka planda görev yapan çeşitli anlamsal değerlerle de kentsel kimliğinde yer edinmektedir. Yüklenen değerler ile anlama dayalı biçimsel özelliklere sahip olan bu yapılar, kentsel alanlarda büyük ölçekli birer bezeme elemanı gibi konumlanmaktadır (Kıray Tanaç, 2005). Tüm bu özellikleri ile kent kimliğinin tanımlayıcı birer öğesidir.

3. KAYSERİ KENT KİMLİĞİ

Kayseri köklü geçmişi ile Asur, Hitit, Frig, Med, Pers, Roma, Selçuklu, Osmanlı dönemlerini geçirmiş ve bu dönemlerin katmanlarını barındıran çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Günümüzde kent merkezi konumunda olan Cumhuriyet Meydanı önceki uygarlıklar döneminde de merkez olarak kullanılmıştır. Bu nedenle bütün katmanların okunabildiği, tarihsel sürecin işlevsel, sosyal, toplumsal etkilerinin izlenebildiği önemli bir kimlik mekânı olduğu görülmektedir (Şekil 1) (Yılmaz Bakır, 2012).

Kayseri, odak noktası 3. yy ortalarında inşa edilen (URL3) kale ve çevresinde gelişmiş tek merkezli bir kenttir. 1940'lardaki ilk imar planına kadar, bu alanda oluşan kentsel doku organik olarak gelişmiştir. Bugün büyük oranda yıkılmış olan tarihi yerleşimin, dar ve çıkmaz sokaklardan oluştuğu, kamusal alanların önünde tanımlı küçük meydanları bulunan yerleşim özelliklerine sahip olduğu kaynaklardan ulaşılan bilgiler arasındadır (Yılmaz Bakır, 2012). 1945 yılında ilk imar planı yapılmış olsa da uygulanması süreç almış ve kent 1950' li yıllara kadar bu özelliklerini korumuştur (Çalışır Hovardaoğlu, 2009; Yılmaz Bakır, 2012). Bu yıllarda kent merkezinde meydana gelen dönüşümler Örik (2000) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: Cumhuriyet'in ilanını ile ihtiyaç duyulan Hükümet Binası, Halk Evi, Dikimevi, PTT gibi kamu yapıları odaklı kentsel doku bugünkü mekânsal organizasyonun ana iskeletini oluşturmuştur (akt: Çalışır Hovardaoğlu, 2009). 1945 yılında yürürlüğe giren kentin ilk imar planı ile kent merkezinde yer alan konut yerleşimleri ortadan kaldırılmıştır. Bu alanda dini, eğitim ve idari yapılar ile ticaret alanlarından oluşan bir kent merkezi gelişmeye başlamıştır (Çalışır Hovardaoğlu, 2009). Bu dönemlerde bir devlet politikası olarak öncelikli kamu yapıları ardından özel yapılar planlanmıştır. Kent merkezinde 1920' li yıllarda başlayan Cumhuriyet döneminde gelişen süreçte, güneyde uçak fabrikası, kuzeyde tren istasyonu ve Sümerbank bez fabrikası kurulması ile kent bu doğrultularda gelişmiş ve merkezden bu alanlara ana ulaşım aksları oluşmaya başlamıştır. 1950 ve 1960' lı yıllar arasında Mevlâna, İstasyon, Gazi Osman Paşa ve Yeni Mahalle gibi yeni yerleşim yerleri imara açılmış ve konut alanları oluşmuştur (Oral, 2006). 1975 yılında yeni bir kent planı hazırlanmış ve 1980' li yıllarda revizyon geçirmiştir (Eldek Güner, 2012). Kentin gelişimi ve yayılımını yönlendiren bu imar

planları dönemlerinde yerleşim alanının tek merkezli kent olma özelliği korunarak, kentin mekânsal gelişimi merkez Cumhuriyet Meydanı çevresinde şekillendirilmiştir.

Kayseri çok katmanlı sosyal, kültürel ve mimari dokuya sahip birçok dönem geçirmiş ve geçirdiği her dönemden izler olarak bugüne ulaşmış bir kenttir. Kent merkezi bu katmanlaşmanın net olarak okunduğu bir odak noktası olmuş ve tarihsel süreç boyunca kentin bütün hikâyesi bu alanda gerçekleşmiştir. Bu nedenle kent kimliğinin oluştuğu ortak alan haline gelmiştir.

Şekil 1. Kayseri Kent Merkezi (URL4)

Kent kimliğini oluşturan ana değer olan mekânlar, kullanımlar ve bunların kentin bütünüyle ilişkisi kentlerin vizyon noktalarıdır. Bu yapı tiplerinden ibadet yapılarının kent ve yapıların bütünüyle ilişkileri toplumun onlara yüklediği anlamsal değerler ile farklılaşmaktadır. Bu anlamda Kayseri kent kimliğinin odak noktası olan Cumhuriyet Meydanı'nda çok katmanlı ve sürekli bir süreç sonucunda oluşmuş üç farklı döneme ait ibadet yapıları yer almaktadır. Bu yapılar Selçuklu Dönemine ait Huand Hatun Külliyesinde yer alan Huand Cami (1238), Osmanlı dönemine ait Kurşunlu (Ahmet Paşa) Cami (1573) ve modern dönem yapısı olan İki Kapılı (Bürüngüz) Cami (1977) olarak ifade edilebilir. Çalışma alanı olarak seçilen Cumhuriyet Meydanı'ndaki bu yapılar, kent kimliğinin sürekliliği bağlamında bütün katmanların ve dönemlerin okunabilmesini mümkün kılmaktadır.

3.1. Kayseri Kent Merkezindeki İbadet Yapıları ve Kent Kimliği ile İlişkisi

3.1.1. Huand Cami

Kayseri kent merkezinde iç kalenin hemen doğusunda yer alan yapı; cami, medrese, kümbet ve hamamdan oluşan, Selçuklu döneminde 1238 yılında inşa edilmiş yapı kompleksinde yer almaktadır (Şekil 2 – 3).

Şekil 2. Huand Cami Kent Merkezindeki Konumu (URL5)

Şekil 3. Huand Caminin Kent İçindeki Konumu (URL6)

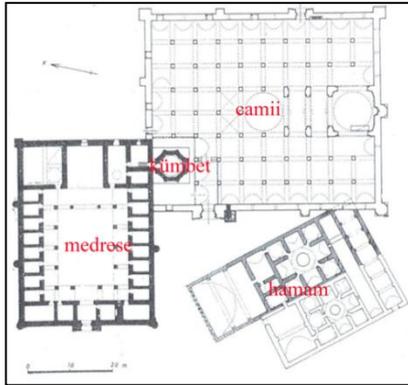

Şekil 4. Huand Cami - Kayseri Kalesi (URL6)

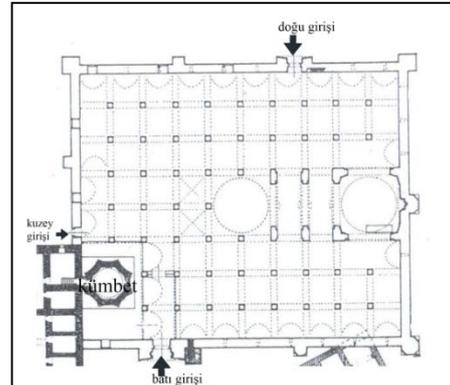

Şekil 5. Huand Cami (Orjinal, 2019)

Dikdörtgen plan şemasına sahip olan yapının doğu ve batısında özgün taç kapıları (Şekil 7), kuzeyinde ise sonradan açılan bir kapısı bulunmaktadır. Kapılardan doğudaki doğrudan sokağa açılırken batıdaki plan düzeni içerisinde bir giriş mekânı ile ana ibadet mekânına geçişi sağlamaktadır. Mihrap önünde ve sahnalara ayrılmış ana ibadet mekânının merkezinde olmak üzere iki kubbesi vardır. Mihrap önündeki kubbenin yerinde özgün yapıda yer alan külah yıkılmış ve günümüzdeki hali ile yeniden inşa edilmiştir. Merkezi kubbe ise Selçuklu cami mimarisinin karakteristik özelliği olan açık avlunun kapatılması amacıyla ilerleyen dönemlerde eklenmiştir. Yapının güneyinde yer alan tek şerefeli minare 1726 yılında Osmanlı döneminde inşa edilmiştir. Ana yapı malzemesi olarak Selçuklu mimarisinde hâkim olan düzgün kesme taş kullanılmıştır (Akok, 1967).

Şekil 6. Huand Külliyesi Planı (Akok, 1967)

Şekil 7. Huand Cami Planı (Akok, 1967)

Selçuklu dönemi cami mimarisi incelendiğinde yapıyı vurgulayıcı ve kent mekânında tanımlayıcı öğe olarak taç kapıların ön plana çıktığı görülmektedir. Düzgün kesme taş ile sağır cepheli olarak inşa edilen yapılarda, tek bezeme elemanı olarak tanımlanan mukarnaslı taç kapılar, inşa edildikleri dönemde hükümdarlığın simgesi olan tacı bulduran kişiyi temsil ettiğine inanılan yapı öğesidir (Çaycı, 2017). Huand Cami'nin kent mekânında bir kimlik öğesi olarak öne çıkmasını sağlayan iki taç kapısı doğuda ve batıda yer almaktadır.

Huand Cami, Cumhuriyet dönemiyle birlikte çok katlı ticari alanların hâkim olduğu kent merkezinde, yatay kütle biçimlenişi, malzemesi ve bir yapı kompleksi içerisinde yer alması gibi faktörlerle farklılaşan kimlik özelliklerine sahiptir. Kent merkezi tarihi katmanlaşma da birçok farklı dönemi barındırmakla birlikte günümüzdeki tarihi yapıların çoğunlukla Selçuklu dönemine ait olması Kayserinin Selçuklu kenti olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Huand Külliyesi ve özelinde cami

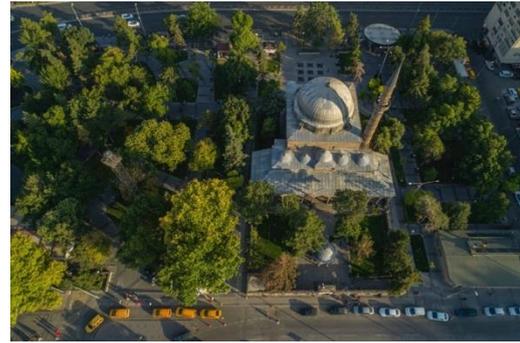
tarihi bir dönem yapısı olması, Selçuklu mimarisinin yapım tekniği, kullanımları hakkında bilgi vermesi nedeniyle kente gelen turistler için kentle ilgili bir imaj noktası olmasının yanında taşıdığı belge niteliğiyle mimarlık tarihinde yer edinmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde Huand Külliyesi ve dolayısıyla cami tarihsel olarak etrafında yer alan Selçuklu yapılarıyla kurduğu ilişki ve tarihsel süreklilik ile kent kimliği bağlamında bir bütün olarak konumlanmaktadır. Aynı zamanda Huand Cami, İslam dininin inanış biçimine ve inancın günlük ibadet ritüellerine ek olarak özel günler olan bayramlar, kandiller gibi ritüellere sahip zamanlarda toplumun bir araya gelerek ortak ibadet ettiği, yardımlaştığı mekân olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle kentte yaşayanlar için önemli bir bellek noktası ve kimlik merkezidir. Bununla birlikte Huand Cami kentliler için önünde tanımlanan meydancıkla bir kentsel düğüm noktası, toplu taşıma trafiğinin odaklarından biri, komplekste yer alan medresenin etkinlik alanı olarak kullanımı ile toplumun ortak mekânı olması nedeniyle Kayseri kent kimliğinin önemli bir parçasıdır.

3.1.2. Kurşunlu (Ahmet Paşa) Cami

Kent merkezinde Cumhuriyet Meydanı'nda yer alan Kurşunlu Parkı içerisinde (Şekil 8-9) bulunan cami 1573 yılında inşa edilmiştir. Mimar Sinan'ın, Kayseri'de günümüze ulaşan tek eseri olması nedeni ile özel bir konumdadır. Özgün adı Hacı Ahmet Paşa Cami'dir ve imaret, hamam, mektep ve camiden oluşan bir yapı kompleksinden günümüze ulaşabilmiş tek yapıdır. Klasik Osmanlı mimarisinin hâkim olduğu yapı, kare plan şemasındadır ve ana ibadet mekânı merkezi tek kubbe ile örtülüdür. Kuzeyinde çift revaklı son cemaat mahali yer almaktadır. İki revaktan yapıyla bütünleşen ilki beş küçük kubbe ile diğeri sundurma biçimli üst örtü ile örtülüdür. Yapının kuzeybatı köşesinde tek şerefeli bir minare yer almaktadır. Cami de ana yapı malzemesi olarak bölgenin geleneksel mimarisinde hâkim olan düzgün kesme taş kullanılmıştır. Mihrap, minber, sütunlar ve taç kapı mermer kullanılarak inşa edilmiştir (Aslanapa, 1988).

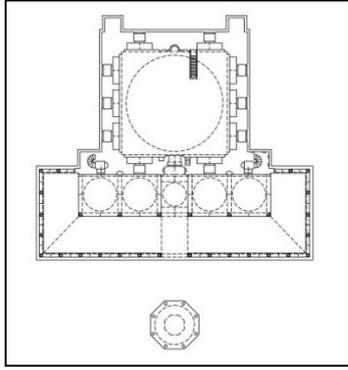

Şekil 8. Kurşunlu Cami Konumu (URL5)

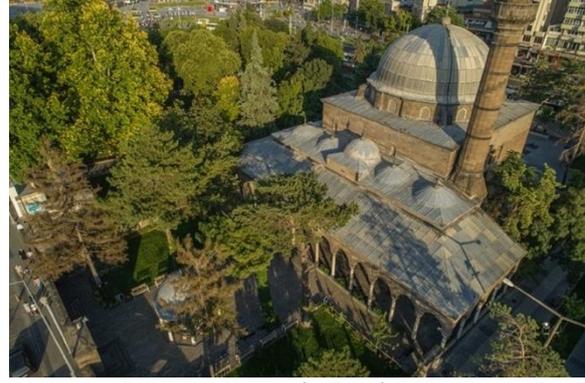

Şekil 9. Kurşunlu Cami (URL7)

Osmanlı döneminde camiler ibadet mekânı olmasının yanı sıra çeşitli sembolik anlamsal değerlerle birlikte siyasi ve sosyal işlevi de olan yapılar olarak çeşitli baniler tarafından inşa ettirilmektedirler. (Harmankaya, 2019). Camiler, padişahlar tarafından güç sembolü, sefer sonrası zafer anıtı, ölüm sonrası vasiyet üzerine inşa ettirilen yapılardır. Paşalar tarafından inşa ettirilen camiler, onlara bağışlanan arazilerde veya saraylarının yanında, özellikle Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu yerlerde Müslümanlığa özendirme amacıyla inşa ettirilmişlerdir. “Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü” (URL8) olan sancaklarda ve hac yollarında, şehzade ve hanedan kadınları tarafından inşa ettirilen camiler de bulunmaktadır. Menzillerde ise sadrazam, vezir, paşa gibi diğer baniler tarafından inşa ettirilen camiler yer alırken klasik dönemde iyice genişleyen imparatorluk sınırlarını belirlemek amacıyla camiler inşa ettirilmişlerdir (Necipoğlu, 2013). Bu şekilde çeşitli amaçlarla inşa ettirilen camiler yalnızca bir ibadet mekânı değil aynı zamanda çeşitli sembolik anlamlar içeren, bu sembolik anlamların biçime yansımaları ile kent kimliğinde yer alan yapılardır. Bir paşa camisi olan Kurşunlu Cami merkezi tek mekân (Şekil 10) etrafında kurgulanan plan şeması ile Allah'ın tek ve bir oluşunu sembolize etmektedir. Ayrıca Osmanlı cami mimarisinin önemli bir kimlik öğesi haline gelmiş kubbe yapıyı vurgulayıcı örtü elemanı olmakla birlikte, İslam inancının önemli bir anlamsal değeri olan gök kubbeyi temsil etmektedir (Günay, 2018) (Şekil 11).

Şekil 10. Kurşunlu Cami Plan Şeması (URL9)

Şekil 11. Kurşunlu Cami (URL7)

Kurşunlu Cami, Mimar Sinan'ın memleketi Kayseri'de günümüzdeki tek eseri olması nedeniyle önemli bir noktadır. Bununla birlikte bulunduğu alan olan, kent merkezinin çok katmanlı kimliğinin ifadesi olarak Osmanlı Dönemi cami mimarisini temsil etmektedir. Konumu itibarıyla bir parkta yer alıyor olması ve etrafında çeşitli etkinlik alanlarının konumlanması yapıyı günlük yaşamın bir parçası haline getirerek kentlilerin sürekli deneyimlemelerini sağlamaktadır. Yapı kent içerisinde ana ulaşımı sağlayan toplu taşıma noktalarından birinde yer almasına rağmen etrafındaki peyzaj elemanları yapının sokak dokusundan doğrudan algılanmasını zorlaştırmakla birlikte bu elemanlarla bir bütün olarak algılandığı takdirde anlamlı bir noktaya taşınmaktadır.

3.1.3. Bürüngüz Cami (İki Kapılı Cami)

Kayseri kent merkezinde kale surlarının hemen önünde yer alan yapı 1977 yılında, daha önceden burada bulunan iki kapılı mescit yıkılarak yerine inşa edilmiştir (Şekil 12). Bu nedenle halk arasında iki kapılı cami olarak ta bilinmektedir. Kare plan şemasında merkezi kubbe ile inşa edilen yapının, ana ibadet mekânının kuzeyinde yer alan son cemaat mahallindeki girişi ile doğu ve batısında yer alan üç ayrı girişi bulunmaktadır. Kuzeydeki girişin önünde yer alan dikdörtgen plan şemalı son cemaat mahali beş küçük kubbe ile örtülüdür. Ana ibadet mekânı merkezi kubbe ve destekleyen kubbeler ile örtülüdür. Tek şerefeli iki minare yapının doğu ve batısında yer almaktadır (Aslan, 2015; Özkeçeci, 1997).

Şekil 12. Büyük Bürüngüz Cami Konumu (URL5)

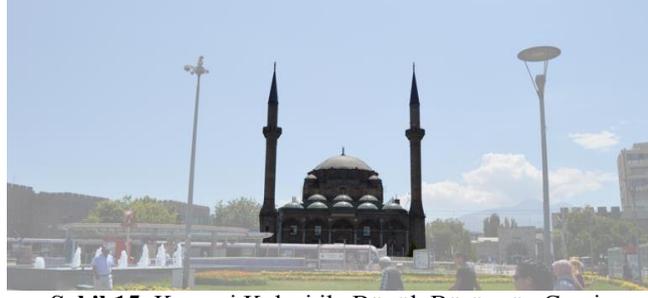

Şekil 13. Büyük Bürüngüz Cami (URL10)

İki Kapılı (Bürüngüz) Cami kent meydanında; kale surları, kapalı çarşı, saat kulesi, Atatürk heykeli ile kentin cumhuriyet dönemi yerleşimlerinin oluşturduğu alanda, raylı sistem hattının durakları ve buna ait donatıların bulunduğu noktada konumlanmaktadır. 1977 yılında modern dönemde inşa edilmiş olmasına rağmen klasik Osmanlı cami mimarlığının tekrarıdır.

Şekil 14. Cumhuriyet Meydanı'nda Atatürk Heykeli ve Saat Kulesi (önde) (URL10)

Şekil 15. Kayseri Kalesi ile Büyük Bürüngüz Cami (Orjinal, 2019)

Bürüngüz Cami Kayseri kent merkezinde Cumhuriyet Meydanı' na yönelen ana giriş cephesiyle ve konumuyla kentin odak noktasında yer almaktadır. Günlük yaşamda kentlilerin belleğinde anıtsal ölçeği ile yer alan yapı, kentin katmanları olan kale, kapalı çarşı gibi unsurlarla kurduğu görsel ilişki sayesinde kent kimliğinde doğrudan yer edinmektedir. Kentliler için bir toplanma, buluşma noktası haline gelmiş olan yapının etrafında tanımlanan kamusal etkinlik alanları, kentin toplu taşıma elemanlarından olan raylı sistemin kent merkezindeki durak noktasının yapının önünde konumlanması yapıyı günlük yaşamla doğrudan ilişkili olarak kent kimliğinin bir parçası haline getirmektedir.

4. SONUÇ

Kent toplumların tarihsel, kültürel, sosyal değerleri, inanış biçimleri ve geleneklerinin yansıtıldığı ortak yaşam alanıdır. Kent kimliği bu değerlerle ortaya çıkmış toplumların ortak mekânı olan kentin, kenti oluşturan değerlerin ve mekânların tek tek ve birbirleriyle ilişki biçimlerinden oluşan değerler bütünüdür. Kentsel ortak mekânda yer alan bütün yapılar buralarda gerçekleşen olayların ana mekânı olmaları nedeniyle çeşitli şekiller de kent kimliğinde yer edinmişlerdir. Bu anlamda yapılar kent kimliğinde çeşitli değerlerle yer almaktadırlar. Ek olarak tek tek deneyimlenen yapıların birbirleriyle ilişki biçimleri, kentsel açık alanlardaki konumlanmışları gibi değerlerde yapının kent kimliğinde konumunu belirleyici etkenlerden biridir. Bu anlamda sivil mimarlık örnekleri kentte süreklilik içerisinde yer alırken anıtsal yapılar sivil mimariden farklılaşan büyük hacimli kütleleri, cephe sistemleri, üslup özellikleri, kullanılan malzeme, bezeme elemanları gibi nitelikleri ile birlikte, etraflarında tanımlanan kentsel alanlar ile kentte algılanmaları yoluyla kimlikte yer edinmektedirler. Anıtsal yapılar arasında ise ibadet yapıları sahip oldukları anlamsal değerler ve bunların biçimsel yansımaları ile özelleşmektedirler. İbadet yapıları toplumun inanış biçimlerinin yansımaları, ortak mekân olarak bir araya getirici özellikleri ile birlikte çok sayıda kişiyi aynı anda bir arada barındırma ihtiyacı bir araya geldiğinde oluşan büyük hacimli yapılardır. Bununla birlikte atfedilen değerlerle bu yapılar en üst yapı tekniklerinin kullanıldığı, ihtişamlı bezemelere ve sistemlere sahip biçimsel özellikleri ile dikkat çeken ve tüm bunlarla kent kimliğinde yer alan yapılardır. İbadet yapıları buldukları kentte bir sembol, simge haline gelerek kente gelen ziyaretçiler tarafından anımsanmasında öncelikli akla gelen mekânlar ve sokak düzeyinde bir bütün olarak oluşturduğu ilk algıda sivil mimari ürünlerinden farklılaşarak kent silüetini zenginleştiren bir öge olurlar. İşlevleri gereği kamusal yapılar olmaları, birçok kişinin toplandığı alanlar olarak etraflarında tanımladıkları kentsel alanlarda nitelikli kütle ve cephe sistemleri ile birer bezeme elemanı olarak ön plana çıkarlar.

Kayseri kent kimliği, köklü bir tarihi geçmişi olan birçok farklı katmanı bir arada barındıran, Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinden eserler bulduran bir kenttir. Kent merkezi çoğunluğunu Selçuklu dönemi yapılarının oluşturduğu günümüzdeki Cumhuriyet Meydanı etrafında gelişim göstermiştir. Kentsel yaşamın bütün aktiviteleri Kayseri'nin tek merkezi konumunda olan bu alan etrafında gelişmiş ve gelişmeye devam etmektedir. Kent merkezi, bu alanda yer alan iç kale etrafında oluşan yerleşim alanlarıyla birlikte yönetim ve ticaret alanları odaklı gelişmiştir. Günümüzdeki kent merkezinin oluşum süreci Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle başlayan ülkenin tümünde oluşturulan ulusallaşma ve modernleşme sürecine paralel olarak yine aynı merkeze bağlı biçimde sanayi tesisleri odaklı bir yaklaşımla oluşmuştur. Bu yaklaşımla kent merkezine yakın konumlanan birkaç sanayi tesisi ve buralara ulaşımı sağlayan ana aksların açılması bu akslar üzerinde başlayan yapılaşma ile Cumhuriyet Dönemi' nin kentsel yerleşimleri oluşmaya başlamıştır. Bu yerleşimde kentsel kimlik öğelerinin temelini tarihi yapılar oluşturmuş ek olarak sivil mimarlık ürünleri gelişmiştir. Kent

merkezinde kimliği oluşturan tarihi yapılar arasında kale, medreseler, camiler, kümbetler yer almıştır. Bu yapılar arasında Kayseri kent merkezindeki ibadet yapıları olan camiler kent kimliğinde çeşitli dönemlerin, burada yaşamış toplumların toplumsal değerleri ile bir bütün halinde inanç biçimlerinin yansıması ile ortaya çıkmıştır. Bu yapılar bireylerin topluma ve kente aidiyetlerini sağlamakta, kentsel ve toplumsal imge olma yoluyla kent kimliğinde konumlanmaktadır.

Bu yaklaşımla Kayseri kent merkezinde yer alan üç ibadet yapısı Huand Cami, Kurşunlu Camii ve Bürüngüz Cami'nin kent kimliğindeki konumları incelenmiştir. Bu üç yapı kentin kimliğinde yoğunlukla yer alan üç dönemi ifade etmekle birlikte kentteki katmanlaşmanın net olarak okunabildiği alanlardır. Huand Cami; kent merkezinde kale surlarının hemen karşısında kentin ana ulaşım aksı üzerinde, önünde tanımlanan kentsel alan ile bir bütün olarak camii, medrese, hamam ve türbenin yer aldığı külliye de yer almaktadır. Kent kimliğinde taşıdığı tarihi nitelik ile ön plana çıkarken Selçuklu dönemini temsil eden yapı Osmanlı döneminden katkılar almıştır ve bu nitelikleri ile günümüz kent kimliğinde yer almaktadır.

Kurşunlu Cami, kentte toplumsal kimliğinin bir yansıması olmasının yanı sıra taşıdığı tarihsel nitelikte yer almaktadır. Selçuklu mimarisinin hâkim olduğu bir kent olan Kayseri'de Osmanlı döneminde inşa edilmiş Mimar Sinan'ın memleketinde günümüze ulaşmış tek eser olan yapı bu özelliğiyle de kent kimliğinde yer bulmaktadır. İbadet yapısı olarak bu cami bir park içerisinde yer alması nedeni ile diğer iki yapı gibi sokak bağlamında algılanmakta zorlaşsa da sahip olduğu anlamsal değer ile kent kimliğinde konumlanmıştır.

Bürüngüz Cami, modern dönem yapısı olması nedeniyle kent kimliğine geç dönemlerde eklenmiş yapıdır. İbadet yapısı olma değeri bu camiye kent kimliğinde yer edindirmekle birlikte 1977 yılında inşa edilmiş bir yapı olmasına rağmen Klasik Osmanlı Cami mimarisini taklit etmesi nedeniyle tarihsel bilgi açısından düşündürücü olmakla birlikte cami mimarisinin imgesel özelliklerini taşımaktadır. Bürüngüz Cami kent merkezinde kale surlarının hemen önünde etrafında tanımlı kentsel alanlar yer alan bir noktada yer alması ve sahip olduğu büyük hacmi ile algılanmakta ve anımsanmaktadır. Ancak yapının hemen önünde yer alan tramvay hattı durakları ve donatıları yapının kentsel mekânda sokak dokusunda algılanmasını kısıtlamaktadır. Buna rağmen ibadet yapılarının sahip olduğu kentsel ve anlamsal değerle kent kimliğinde yerini almaktadırlar.

Sonuç olarak çok katmanlı bir geçmişe sahip olan Kayseri kent merkezinde yer alan üç ibadet yapısı olan Huand Cami, Kurşunlu Cami ve Bürüngüz Cami sahip oldukları kentsel ve toplumsal değerleri ile kent kimliğinde yer almaktadır. Hunat ve Kurşunlu Cami'leri tarihi yapı statüsünde olmaları nedeniyle kentte Selçuklu ve Osmanlı dönem mimarisinin sembolü olarak geçmişle kurdukları bağ ile ön plana çıkmaktadırlar. Bürüngüz Cami ise modern dönemde kent kimliğine katılmış ancak toplumsal yaşamla tümüyle bütünleşmiş ve bu yolla kimlikte konumlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKOK, M. (1967). Kayseri' de Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 16(1),5-44.
- ALPAK, E. M., DÜZENLİ, T., & TARAKCIEREN, E. (2018). Kent Kimliği ve Kullanıcıların Bağlılık Duygusu Üzerindeki Etkisi: Trabzon Kenti Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (64),519-528.
- ALVER, K. (2012). Kent İmgesi. Köksal Alver (Ed.), *Kent Sosyolojisi* içinde (s. 9-31). Ankara: Hece Yayınları.
- ASLAN, C. (2015). Bürüngüz Cami. *Kayseri Ansiklopedisi* içinde (c. 1, ss 277-278). Ankara: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- ASLANAPA, O. (1988). *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- AYTİN KARAKAYA, B., ERTİN, D. G., & ÖZYAVUZ, M. (2016). Kent Kimliğinin Edirne Kaleiçi Yerleşim Alanı Özelinde Değerlendirilmesi. 4. *Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi*, (s. 81-102). İstanbul.

- BOSTANCI, S. H., & OCAKÇI, M. (2009). Kent Silüetlerine İlişkin Tasarım Niteliklerinin, Entropi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi. *İTÜ Dergisi/ A Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 8(2), 27-36.
- ÇABUK, S. (2012). Kayseri'nin Cumhuriyet Dönemindeki İlk Kent Düzenlemesi: 1933 Çaylak Planı. *METU, JFA*, 29(2) 63-87.
- ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU, S. (2009). *Tarihi süreklilikte kentsel katmanlaşmanın belgelenmesi bağlamında Kayseri kent merkezi*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- ÇAYCI, A. (2017). *İslam Mimarisinde Anlam Ve Sembol*. İstanbul: Palet Yayınları
- DEMİRKAN, Ö. (2018). İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi. *International Journal of Social And Humanities Sciences*. 2(2), 37-52.
- ELDEK GÜNER, H. (2012). Urban Conservation-Transformation Kayseri - Sahabiye District. ICOMOS ICORP International Symposium Cultural Heritage Protection in Times of Risk Challenges and Opportunities.
- EMİNAĞAOĞLU, Z., & YAMAN, Y. K. (2016). Barajlar ve Kaybolan Çoruh Vadisi Köyleri: Neler Kaybediyoruz? T. Erman, & S. Özaloğlu (Ed.), *Bir Varmış Bir Yokmuş Toplumsal Bellek, Mekan ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* içinde (s. 87-90). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- GÜNAY, R. (2018). *Mimar Sinan*. İstanbul: Yem Yayın.
- HARMANKAYA, N. Ç. (2019). Mimar Sinan Camiilerinde Sembolik Unsurlar. *Düşünen Şehir*, (9),90-99.
- KIRAY TANAÇ, M. (2005). Viyana'nın Baskın Kent İmgeleri Kiliseler. *Mimarist*, (16), 29-33.
- MADRAN, E. (2001). Kent Belleğinin Oluşumunda Mimarlık Yapıtları. *Mimarlık*, (298), 47-49.
- NECİPOĞLU, G. (2013). *Sinan Çağı ve Osmanlı İmparatorluğu' nda Mimari Kültür*. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ORAL, F. S. (2006). *Kayseri'de modernleşme sürecinde kent konutu kavramının gelişimi 1950-1970*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- ÖZALOĞLU, S. (2016). Hatırlamanın Yapıtışı Mekanın Bellek ile İlişkisi Üzerine. T. Erman, & S. Özaloğlu (Ed.) *Bir Varmış Bir Yokmuş Toplumsal Bellek, Mekan ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* içinde (s. 13-19). İstanbul : Koç Üniversitesi Yayınları.
- ÖZKEÇECİ, İ. (1997). *Tarihi Kayseri Cami ve Mescidleri*. Kayseri: Kayseri Kocasinan Belediyesi.
- ÖZMENLİ, M. (2014). Tapınak - Medeniyet İlişkisi. *Turkish Studies*. 9(10), 1281-1292.
- TAŞÇI, H. (2014). *Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekan, Meydan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- TAŞÇIOĞLU, M. (2013). *Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Mekan*. İstanbul: Yem Yayın.
- ÜNLÜ SELVİ, T. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama*, 27(1), 75-93.
- YILMAZ BAKIR, N. (2012). *Kentsel planlama ve proje bütünleşme süreci Kayseri kenti örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- (URL1). <http://www.arkitera.com/haber/28204/superkent-kayseri>, Erişim: 11.07.2019
- (URL2). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=K%C4%B0ML%C4%B0K> Erişim: 20.06. 2020
- (URL3). <http://www.kayseri.gov.tr/kayseri-kalesi-03-09-2013> Erişim: 11.07.2019
- (URL4). <https://cbs.kayseri.bel.tr/imarplanlari.aspx> Erişim: 19.06.2020
- (URL5). <http://harita.melikgazi.bel.tr/harita/#layers> Erişim: 19.06.2020
- (URL6). <http://www.havadankayseri.net/portfolio/hunat-hatun-camii-ve-kulliyesi/> Erişim: 01.07.2020

(URL7). <http://www.havadankayseri.net/portfolio/kursunlu-camii/> Erişim: 01.06.2020

(URL8). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=SANCAK> Erişim: 20.06. 2020

(URL9). https://archnet.org/sites/8357/media_contents/49229 Erişim: 01.06.2020

(URL10). <http://www.havadankayseri.net/portfolio/cumhuriyet-meydani-burunguz-camii/> Erişim:
01.06.2020